

CVETOČI KLAS

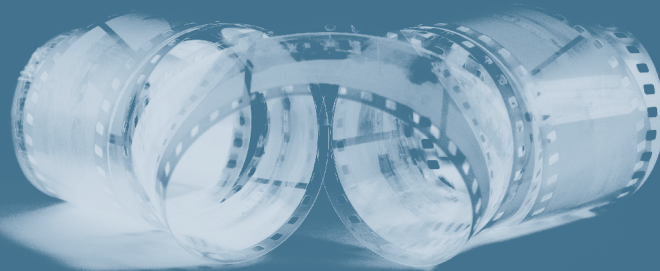
SLOVENSKI BEGUNC
v Avstriji po letu 1945

PELINA

V meni je Samo. Izdan.
V meni je Trubar. Pregnan.
V meni je ves bataljon
vetrinjskih vojakov
čez mejo v jame poslan.

Zorko Simčič

KNJIGI NA POT

Že sam fenomen begunstva, ki je v kritičnem obdobju zgodovine zadelo naš narod, bi lahko bil prvi, več kot dovolj velik razlog za izid knjige. Vendar osupli obstanemo, ko iz te osnovne okoliščine namesto običajnega begunskega izmedlvanja pred nas stopi izbruh izjemne življenjske moči, reda in organiziranosti, poguma, marljivosti in ustvarjalnosti. Vse to kljub skrajni stiski ob izgubi doma in premnogih najbližjih, kljub zaslužnjeni domovini, kljub nizkotnosti svetovne, zlasti britanske politike in naposled kljub lakoti in bednim bivalnim razmeram.

Drugi razlog za izid monografije je v slovenski duhovni praznini, ki do danes dosledno tiči v nevednosti in temeljni neuravnovešenosti. Tako je v polju popolnega nepoznavanja tudi povojno dogajanje v slovenskih taboriščih, in to vključno z vzroki za nastanek kot tudi s svojim nadaljevanjem na vseh koncih sveta. Kolikor je, pa je med- in povojni čas prek šolskih, medijskih in drugih sistemov še vedno skoraj v celoti obravnavan z ideološko povsem izkrivljenimi predznaki.

Tretji razlog ni na isti ravni, a je tudi pomemben. Gre za to, da je Rafaelova družba dobila v hrambo obsežen arhiv negativov in pozitivov, ki obsega skoraj 20.000 posnetkov. Avtor velike večine fotografij je Marjan Hočevan, nekatere pa pripadajo tudi Francetu Šetini, Marjanu Kocmurju in drugim fotografom. Ob svoji stoletnici je Rafaelova družba poskrbela za digitalizacijo vsega gradiva, ki ga skupaj s pripadajočimi podatki postopoma prenaša na svetovni splet. Doslej je oblikovala šest različnih razstav, ki so obiskale že približno sto krajev v Sloveniji, v zamejstvu in po svetu. Ob sedemdesetletnici tragičnih dogodkov pa želi izkazano zaupanje upravičiti tudi s tem, da del gradiva predstavi v dostojni knjižni obliki.

To delo pa nenazadnje nima le dokumentarne vrednosti. Je ogledalo za naš čas in nosi v sebi seme boljše prihodnosti. Vabi nas k utrditvi skupnega spomina, predvsem pa k ohranjanju upanja in zaupanja v notranjo moč slovenskega človeka, ko se odloča za dobro v najtežjih okoliščinah. Nešteto portretiranih obrazov nam pričuje o tem, da ni življenjske ne zgodovinske preizkušnje, ki je ne bi mogel oplemenititi niz zavestnih človeških odločitev za dobro, lepo in resnično, tudi sredi najhujše negotovosti in navidezne brezizhodnosti. Zato je knjiga izziv za nas vse: kliče nas k trdnosti v temeljnih civilizacijskih vrednotah, spodbuja nas, da se otresemo malodušja in v svoji domovini vztrajno delamo za mir ter za razcvet in razmah narodove ustvarjalnosti in življenjskih sil.

Zahvaljujemo se vsem, ki ste s prostovoljnim delom pripomogli k večji dostopnosti knjige. Posebno zahvalo dolgujemo zakoncema Majdi in Alojzu Starman iz Špitale za njuno neprecenljivo delo, ki sta ga opravila v dolgoletnem, skrbnem in uspešnem zbiranju podatkov o vseh posnetkih.

Knjiga, ki je pred vami, vsebuje celovit zgodovinski prikaz spod peresa mag. Helene Jaklitsch, a v osnovi je vendarle fotografska monografija. Zato so posnetki s podatki opremljeni le, kjer je to potrebno, sicer pa naj pripoveduje fotografov pogled.

Lenart Rihar, *Rafaelova družba*

Tone Rode, *Družina*

5

KNJIGI NA POT *Lenart Rihar, Tone Rode*

8

ZGODOVINSKI ORIS SLOVENSKEGA POVOJNEGA BEGUNSTVA *mag. Helena Jaklitsch*

43

NOVO ŽIVLJENJE

83

DELO ZA PREŽIVETJE

117

ZDRAVSTVENA OSKRBA

133

PREHRANA

141

OTROCI PA SO RASTLI

163

ŠOLANJE

179

KULturna DEJAVNOST

197

ŠPORT IN SKAVTI

207

VERSKO ŽIVLJENJE

247

OBISKI NA LJUBELJU, ROMANJA, IZLETI, PRAZNOVANJA

267

SLOVO IN ODHOD V SVET

291

POVZETKI

(slovenski, španski, angleški)

Beg pred 'svobodo'

ZGODOVINSKI ORIS SLOVENSKEGA POVOJNEGA BEGUNSTVA

ODHOD IZ DOMOVINE

Tik pred koncem druge svetovne vojne je bilo jasno, kdo v Sloveniji bo zmagovalec, saj so s prihodom sovjetske Rdeče armade postali del zmagovalne vojske tudi partizani pod vodstvom komunistične partije. Demokratičen tabor v Sloveniji je upal, da bodo ob koncu vojne Slovenijo zasedle zahodne zavezniške enote (Američani in Angleži), toda na koncu je del slovenskega ozemlja zasedla Rdeča armada (Prekmurje), ostali del pa partizani. Vsem Slovencem, ki so se med vojno uprli komunističnemu nasilju, je bilo jasno, kakšna bo njihova usoda, če ostanejo doma, saj so mnogi njihovo nasilje močno občutili že med vojno. Tudi komunistično vodstvo je dalo jasno vedeti, kaj čaka tiste, ki so jih sami obsodili kot izdajalce. Pri tem ni bilo pomembno, ali je bil kdo res izdajalec ali pa je bil le nasprotnik komunistične ideologije in je za komuniste, ki so prevzeli oblast, že vnaprej predstavljal opozicijo.

V začetku maja 1945 so se tako mnoge družine skupaj z umikajočo domobransko vojsko ter drugimi vojaškimi enotami (nemška vojska, četniki in drugi) pridružile množici, ki se je preko Ljubljane pomikala proti Ljubelju, umikali pa so se tudi v drugih smereh: prek Pliberka prav tako v Avstrijo, s Primorske pa v manjši meri v Italijo. Odhajala je, pomešana med nepregledno vrsto kmečkih voz, tudi slovenska intelektualna, politična, družbena, kulturna in prosvetna elita. Med odhajajočimi so bili slovenski predvojni poslanci, člani narodne vlade, vodilni člani predvojnega demokratičnega tabora, mnogi župani, univerzitetni profesorji, številni duhovniki. Med odhajajočimi pa so bili tudi taki, ki so zapuščali Slovenijo zaradi napetega vzdušja, ki je v tistih dneh vladalo v Ljubljani. Mnogi begunci so bili prepričani, da odhajajo le za štirinajst dni, morda tri tedne, ter da se bodo, ko bo prvi val zmagoslavja (in maščevanja) mimo, lahko vrnili nazaj na svoje domove. Teh štirinajst dni se je nato podaljšalo na nekaj tednov, mesecev, na nekaj let. Večina se ni vrnila nikoli več.

Pot od Ljubljane do Ljubelja je bila dolga, še posebej za tiste, ki so šli peš, tako da so bili mnogi že močno utrujeni, žejni in lačni. Tako je to kalvarijo opisoval Janez Zdešar (eden redkih, ki mu je uspelo pobegniti iz Teharij): »Cesta, zasedena s tisoči vozov, pešcev. To so bile cele kolone, počivali so na travnikih, tam so jedli, pili, čakali so, bili so zastoji, cela kolona se je ustavila. Ljudje so bili čisto prestrašeni, kaj pa je zdaj, potem je še počil kak strel, eksplozija ponoči, ljudje so se bali.«¹ Toda nihče si ni upal zaostati, saj so se jim zadaj približevale partizanske enote, ki so zadnji del begunske kolone iz daljave obstreljevale tudi z minometi. V obstreljevanem delu so begunci med streljanjem ležali v jarkih ob cesti. Partizanski ogenj je ponehal, ko so jih iz bližnje postojanke premagali gorenjski domobranci. Nekateri so se do Tržiča pripeljali z vlakom, nato pa pot nadaljevali peš, nekateri so odšli na pot tudi z vozički, kolesi in motocikli. Predvsem kmetje so šli na pot s svojimi vozovi, na katere so naložili najnujnejše, tisto, kar so menili, da bodo potrebovali za preživetje v

¹ Duhovnik Janez Zdešar, ustno pričevanje, Celje, 5. 9. 2011.

naslednjih tednih. Tu in tam je imel kdo ob voz privezanega vola ali kravo, da bi imeli otroci mleko, na svoje vozove so od časa do časa vzeli utrujene pešce iz Ljubljane. Čez Ljubelj pa so konji težko vozili in so morali vsi peš. Zaradi nepopisne gneče je moral marsikdo svoj voz ob poti tudi pustiti.

Med potjo so mnogi glasno molili rožni venec, pri cerkvi sv. Ane na Ljubelju so imeli tudi mašo. Marko Kremžar se takole spominja: »Čeprav na poti v negotovost, so bili ljudje, ki so prihajali od maše, okrtačeni in počesani ter, vsaj zdelo se je tako, mirni.«² Toda nova ovira se je pojavila pred predorom pod Ljubeljem, kjer je oborožen nemški vojak v nekem trenutku skušal preprečiti vstop civilistom, saj naj bi bil predor namenjen le prehodu nemške vojske, ki se je želela čim prej umakniti na Koroško. Nemške enote so ob umiku večkrat celo nastopile nasilno in surovo do slovenskih beguncev, toda nekajkrat so se jim domobranci pa tudi četniki, ki so se umikali z njimi, odločno uprli.³ Po posredovanju srbskega oficirja, ki je nemškemu vojaku zagrozil s pištolo⁴ (nekateri navajajo tudi, da ga je ustrelil), se je pot skozi predor sprostila. Vendar je bila to zahtevna pot, mnogi begunci so potrebovali več ur, da so prišli skozi predor, ki ni bil ne asfaltiran ne osvetljen: »Stopali smo po živi skali. S stropa je kapljala voda. Konjem je drselo po hrapavi skali, ki jo je povsod pokrivalo tanko, spolzko blato. Predor je bil širok, a paziti je bilo treba, kam si stopil, ker tla niso bila poravnana in ti je noga lahko zadela ob skalo ali pa se ti zvila, če si stopil, kjer je bila ta globlje izsekana, v lužo. Z vsakim korakom je postajalo temneje. Luči ni bilo in vsakdo je stopal trdo za svojim predhodnikom. Tu in tam je pobilisnila žepna svetilka, a ker je bila pot še dolga, so redki, ki so imeli s seboj baterije, z njimi varčevali,«⁵ piše v svojih spominih Kremžar.

Nova nevarnost se je za umikajoče pojavila na drugi strani predora. Partizani so namreč že zasedli Borovlje, prav tako tudi most čez Dravo, s čimer so želeli odhajajočim preprečiti prehod preko reke ter stik z britanskimi enotami, ki so že bile na drugi strani reke. 10. maja 1945 je podpolkovnik Vuk Rupnik s četami svojega bataljona odločno napadel partizansko zaporo ter jo prebil. Partizani so ob tem napadu utrpeli kar nekaj izgub, poleg tega pa so se morali umakniti s tega območja.⁶ Na ta način so domobranci v »zadnji bitki druge svetovne vojne«⁷ omogočili civilistom prehod na britansko okupacijsko cono.

² Marko Kremžar, *Leto brez sonca*, Družina, Ljubljana, 2002, str. 49 (dalje: M. Kremžar, *Leto brez sonca*).

³ Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo: 1943-1945: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje*, Slovenska matica, Ljubljana, 2003, str. 486 (dalje: B. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*).

⁴ Prim.: France Pernišek, *Moj begunski dnevnik, 1945-1949. My D. P. camp diary, 1945-1949*, Studia slovenica, Ljubljana, 2007, 11. maj 1945 (dalje: F. Pernišek, *Dnevnik*).

⁵ M. Kremžar, *Leto brez sonca*, str. 54.

⁶ Prim.: B. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 486-487.

⁷ Jože Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, Buenos Aires, 2008, str. 201 (dalje: J. Rant, *Slovenski eksodus 1945*).

Vetrinj - zasilno bivališče

V VETRINJU

VRNITEV DOMOBANCEV

Glavnina beguncev se je zbrala na Vetrinjskem polju pri Celovcu, kjer pred prihodom beguncev ni bilo postavljenega taborišča, zato je bila ureditev življenja na tem polju oz. 'zasilnem taborišču' bolj stvar iznajdljivosti in improvizacije njih samih. Na Vetrinjskem polju naj bi bilo 13. maja 1945 okoli 35.000 ljudi (poleg Slovencev še Hrvati, Srbi, Nemci, Belorusi).⁸

Razmere so bile v začetku izredno slabe, saj je bilo taborišče popolnoma neurejeno. Na istem prostoru so se znašli tako vojaki kot civilisti in živina, ki so jo begunci pripeljali seboj. Ljudje so si postopoma uredili zasilna bivališča. Nekateri so iz odej, rjuh in drugih večjih kosov blaga, ki so jih imeli s seboj, postavili zasilne šotore, tisti, ki so se pripeljali z vozovi, so si začasno domovanje uredili na njih ali pod njimi, nekateri pa so si zasilna bivališča naredili iz smrekovega lubja, vej, lesenih desk, kosov pločevine ali drugih odpadnih materialov, ki so jih našli v okolici. V taborišču je primanjkovalo hrane in pitne vode, da pa bi bilo še huje, so, kot se v svojem begunskem dnevniku spominja France Pernišek, domačini nekatere vodnjake tudi onesposobili.⁹ Da bi kolikor toliko uredili življenje v taborišču, je britanska vojna uprava že zgodaj fizično ločila civilni in vojaški del taborišča (delila ju je cesta, ki je peljala skozi taborišče), 18. maja 1945 pa so taborišče razdelili tudi formalno. Britanska vojaška uprava je za taboriščnega poveljnika za civilni del taborišča imenovala kanadskega majorja Paula Barreja, ki mu je pri delu med drugim pomagal tudi John Corsellis, humanitarni delavec kvekerske organizacije FAU¹⁰ in pozneje UNRRE¹¹, vodenje vojaškega dela taborišča pa je prevzel britanski poročnik W. E. Ames. Tudi begunci so organizirali svoj odbor. Za zastopnika narodnega odbora v taborišču so najprej imenovali Marka Kranjca, po njegovem odstopu pa ga je 25. maja nasledil zdravnik dr. Valentin Meršol (v času pred vojno je bil med drugim tudi primarij Splošne bolnišnice v Ljubljani), ki je zaradi odličnega znanja angleščine v taborišču prevzel tudi vlogo uradnega tolmača.

Po podatkih, ki jih je o popisu beguncev v svojem dnevniku ohranil F. Pernišek, je bilo 29. maja 1945 v taborišču 5.930 slovenskih beguncev, od tega 3.514 moških, 1.548 žensk ter 868 otrok v starosti do petnajstega leta (190 pod tremi leti).¹² Do 27. maja, ko so jih angleške oblasti začele vračati v Jugoslavijo, je bilo v taborišču tudi okoli 12.000 domobrancev.¹³

⁸ Nikolaj Tolstoj: The Minister and the Massacres, str. 35, v: F. T. Rulitz, Vetrinjska in »bleiburška« tragedija: nasilje partizanskih enot nad begunci v maju 1945 na avstrijskem Koroškem, Mohorjeva, Celovec, 2013, str. 128 (daje: F. T. Rulitz, Vetrinjska tragedija).

⁹ F. Pernišek, Dnevnik, 14. maj 1945.

¹⁰ Friends Ambulance Unit.

¹¹ United Nation Relief and Rehabilitation Administration – Uprava ZN za pomoč in obnovo.

¹² F. Pernišek: Dnevnik, 15. maj 1945.

¹³ Številke se v različnih virih razlikujejo in se večinoma gibljejo med 10.000 in 12.000. Prim.: B. Mlakar, Slovensko domobranstvo, str. 511–512.

Slovenske domobrance so Britanci konec maja (od 27. do 31. maja 1945) vrnili v Jugoslavijo, kar za mnoge predstavlja največjo tragedijo v zgodovini slovenskega naroda. Britanska okupacijska oblast se je z jugoslovanskimi oblastmi namreč dogovorila, da vrne domobrance.¹⁴ Da so se Angleži jasno zavedali, kaj domobrance čaka v domovini, kaže to, da so Slovencem v taborišču zamolčali, da vlaki, polni domobrancev, niso namenjeni v Italijo, temveč v domovino, kjer naj bi jih prevzeli partizani. Lokalne britanske oblasti so se v primeru vetrinjskih beguncev namreč do konca držale svojih odredb in obljub jugoslovanskih oblasti glede vračanja slovenskih domobrancev. Za štab 5. Korpusa oz. 8. angleške armade je bilo domobrance preprosteje vrniti, kot pa se z njimi ukvarjati ter zanje celo urejati prevoz in preseljevanje v Italijo, kot je bil prvotni načrt.

Feldmaršal Alexander je kot vrhovni poveljnik zavezniških sil, ki so mejile na Jugoslavijo, že 17. maja 1945 izdal povelje, naj se jugoslovanske begunce in ujetnike iz južne Avstrije premesti v severno Italijo. V njem je tudi poudaril, da bo dokončna namestitev teh beguncev odločena na ravni vlade. V arhivih britanske Foreign Office je shranjeno povelje 8. armadi, naj ne sklepa nikakršnih dogovorov z jugoslovanskimi poveljniki. Toda kljub temu je poveljstvo 5. Korpusa ukrepalo drugače. Brigadir Low se je z jugoslovanskimi oblastmi dogovoril, da bodo vrnili jugoslovanske begunce, med njimi tudi domobrance, če se bodo partizani umaknili s Koroške. Zakaj je to storil, ni popolnoma pojasnjeno, razlog naj bi bil tudi v tem, da ni hotel premika ameriških čet na ozemlje, ki ga je zasedel 5. Korpus. Ker pa je končeval vojaško kariero, naj bi se želel dokazati tudi kot politik ('miroljuben' dogovor o umiku partizanov). Partizani so se res umaknili s Koroške do 21. maja 1945, Britanci pa so le dva dni zatem začeli vračati najprej Hrvate, nato še Srbe in Slovence.¹⁵

Tako so 27. maja Britanci v Jugoslavijo poslali prvi transport slovenske narodne vojske, in sicer 800 domobrancev ter 600 civilistov. Že isti dan so nekateri, ko so ugotovili, da vlak ne gre v Italijo, temveč v Jugoslavijo, uspeli pobegniti ter se vrniti v taborišče, kjer pa niso mogli verjeti, da bi Britanci lahko prelomili besedo ter so te, ki so se vrnili, celo označili za komuniste oz. njihove propagandiste. Toda tudi v naslednjih dneh, ko so odhajali novi vagoni, so se posamezniki, ki jim je uspelo pobegniti z vlaka, vračali z isto novico – domobrance vračajo partizanom. Dokončno pa je to grozljivo vest potrdil zdravnik dr. Janez Janež, ki je s svojim ambulantnim vozilom spremljal 4. Gorenjski polk in je na železniški postaji v Pliberku sam videl, kako so partizani prevzemali domobrance. Vodilni slovenski možje v taborišču so spoznali, da so jih Britanci resnično prevarali. Takoj so o tem obvestili vse Slovence, predvsem pa preostanek domobrancev, ki je še čakal na transport, ter jih pozvali, naj se razkropijo ali vsaj preoblečejo ter pomešajo med civiliste. Toda ne glede na to, da so vedeli, kaj se bo z njimi zgodilo, so se še zadnji pripadniki slovenske narodne vojske odločili, da »kamor so odšli drugi tisoči naših tovarišev, tja gremo

Mladi slovenski vojaki brez slutnje bližnje smrti

¹⁴ F. T. Rulitz, *Vetrinjska tragedija*, str. 141–143.

¹⁵ Prim.: Marko Kremžar, *Ozadje vetrinjske tragedije*, v: Tretji dan, krščanska revija za duhovnost in kulturo, št. 1/2, 2006, str. 92–100. Glej tudi: F. T. Rulitz: *Vetrinjska tragedija*.

V prenapolnjeni vetrinjski cerkvi dneve in noči združeni v molitvi za pobitimi fanti

tudi mi. Bili smo tovariši v bojih, z njimi ostanemo tudi v smrti!»¹⁶. Tako je bilo 31. maja 1945 vrnjenih še zadnjih 500 domobrancev.¹⁷

Za vse v taborišču je bil to velik šok. Ljudje so bili prepadeni in objokani. Zbrali so se v vetrinjski cerkvi in molili za pobite domobrance, može, brate, očete in sinove. Ne samo eno noč, cerkev je bila polna ves čas, vse do odhoda zadnjih Slovencev iz Vetrinja. Alojzij Luskar, salezijanski duhovnik, ki je bil takrat tudi v Vetrinju, je vse svoje življenje govoril o velikem moralnem čudežu, ki se je zgodil takrat med Slovenci v Vetrinju. Kljub obupu in nepredstavljeni žalosti namreč niti en Slovenec ni naredil samomora, kot se je to dogajalo pri vseh drugih skupinah, ki so bile v taborišču.¹⁸

Še isti dan, pozno popoldne, po odhodu zadnjega transporta je dr. Meršol izvedel, da je napovedana vrnitev v Jugoslavijo tudi za civilne begunce. Takoj je protestiral pri majorju Barreju, ki pa o tej nameri ni vedel nič. Skupaj z dr. Meršolom je odšel do britanskega poročnika Ames, ki je bil zadolžen za vojaški del taborišča. Ta ju je seznanil z odredbo, ki je zahtevala, da morajo v Jugoslavijo vrniti tudi 2.700 civilnih beguncev, transport pa naj bi se začel naslednji dan, 1. junija. Tako dr. Meršolu kot majorju Barreju je bilo jasno, da v primeru vrnitve civilistov nazaj v domovino tudi te čaka gotova smrt. Prosila sta majorja Johnsona z oddelka za preseljene osebe, da naj doseže preklic ukaza, saj uresničitev takega ukaza pomeni smrt za vrnjene, pri tem pa sta se sklicevala na vse dotedanje obljube o zaščiti civilnega prebivalstva. Če se ne bi dr. Meršol in Barre takrat tako hitro odzvala, bi naslednji dan prvi transport s civilnimi begunci moral na pot. Zavedajoč se, da bi brez tako hitrega posredovanja takrat ne ostali živi, so kasneje slovenski taboriščniki v vetrinjski cerkvi dr. Meršolu postavili zahvalno ploščo. Da jih res ne bodo prisilno vrnili v Jugoslavijo, so slovenski begunci verjeli šele, ko jim je svojo pomoč in podporo zagotovil feldmaršal Alexander, ki je 4. junija obiskal vetrinjsko taborišče. Še isti dan je komandant vojaškega taborišča dobil odredbo, da »noben Jugoslovčan ne bo vrnjen v Jugoslavijo ali izročen jugoslovanskim četam proti svoji volji, da se bodo Jugoslovani, ki so se borili proti Titu, smatrali kot osebe, ki so se predale, in bodo poslani v vetrinjsko taborišče, vse te osebe se bodo smatrale kot preseljene osebe in bodo končno napotene v Italijo«.¹⁹

TREBA JE PREŽIVETI

Ne glede na tragedijo, ki se je zgodila, se je življenje v taborišču nadaljevalo. Ko danes gledamo na čas, ki so ga Slovenci po vojni preživeli v taboriščih, ne moremo brez občudovanja. Ljudje so izgubili vse – dom in domovino, očete, sinove in brate, mnoge družine so bile razdeljene, saj so se za odhod na Koroško marsikje

¹⁶ Čez Ljubelj v Vetrinje, Koledar svobodne Slovenije 1949, Buenos Aires, 1949, str. 83. Prim.: F. Pernišek, Dnevnik, 30. maj 1945. »Če Bog od nas zahteva žrtev, bomo pa tudi mi šli tja, kamor so šli naši bratje in soborci, pa četudi v smrt. Za resnico smo pripravljeni tudi umreti.«

¹⁷ Prim.: Boris Mlakar, Slovensko domobranstvo, str. 506–515.

¹⁸ Ustna izjava Nevenke Sommeregger avtorici, 27. julij 2011.

¹⁹ Dr. Valentin Meršol, Dogodki v Vetrinju pred petimi leti. Koledar Svobodne Slovenije 1951, Buenos Aires, str. 56.

odločili samo nekateri člani (predvsem tisti, ki so menili, da so glede na novo oblast v večji nevarnosti), poleg tega so ostali brez vsega (jugoslovanska oblast je zaplenila njihovo premoženje), imeli so le tisto, kar so prinesli s seboj v taborišče. Pa vendar v tem niso obupali, ampak so si skušali znotraj nemogočih razmer organizirati človeka vredno življenje. Slovenski narodni odbor je tako že 16. maja 1945 izdal odredbo, da se čim prej pripravi vse potrebno za vzpostavitev pouka za vse slovenske šoloobvezne otroke v Vetrinju.²⁰ Skrb za organizacijo je bila zaupana prof. Marku Bajuku, ravnatelju klasične gimnazije v Ljubljani. Narodni odbor mu je z odredbo 18. maja 1945 naložil, da »organizira med slovenskimi begunci na Koroškem ljudsko, meščansko, strokovno in srednje šolstvo«. Takrat je bilo v taborišču 440 otrok, starejših od šest let (298 za ljudsko šolo, 85 za gimnazijo, 24 za učiteljske, 21 za meščanske šole in 13 otrok za druge šole), v taborišču pa je bilo tudi 58 učiteljic in učiteljev. Pouk v ljudski šoli se je začel 22. maja 1945 (le deset dni po prihodu v taborišče!) in je potekal vsak dan (razen nedelj) od 9. do 11.30 ter od 14. do 16. ure. Ker ni bilo na razpolago ustreznih šolskih prostorov, je pouk potekal kar na dvorišču in po hodnikih samostana, ki je stal ob vetrinjski cerkvi, opremo (33 šolskih klopi in dve šolski tabli ter nekaj koščkov krede) pa je prispeval angleški rdeči križ. Ob tem je treba dodati, da so se soočali tudi z velikim pomanjkanjem šolskih potrebščin in učbenikov (ni bilo ne zvezkov in papirja ne svinčnikov).²¹

Skoraj neverjetno se zdi, da je bila že v Vetrinju ustanovljena tudi slovenska begunska gimnazija, ki jo je obiskovalo 85 dijakov. Tri učilnice v prazni hiši v neposredni bližini taborišča je zagotovil major Barre, ki so se mu Slovenci zaradi izjemne organiziranosti in skrbnosti priljubili, z njimi pa je tudi sočustvoval ob tragični smrti tolikih slovenskih fantov in mož. Ravnatelju Bajuku je uspelo zbrati tudi odličen učiteljski zbor, med drugim so na gimnaziji v Vetrinju poučevali prof. Božidar Bajuk (klasični jeziki in stara zgodovina), Marko Bajuk (klasični jeziki, nemščina, slovenščina in petje), prof. dr. Kajetan Gantar st. (slovenščina in italijanščina), klasični filolog Roman Pavlovčič (stara in narodna zgodovina), prof. dr. Franc Jaklič (verouk in filozofija), ing. Jože Brodnik (fizika), zdravnik dr. Franc Kozin (kemija) in še nekaj drugih. Pouk je potekal redno vsak dan, kljub temu da tudi dijaki niso imeli na razpolago knjig, učbenikov, papirja ali pisal. Redni pouk se je začel 14. junija 1945.²²

Da bi bili ustrezno zaposleni, so tudi za odrasle taboriščnike organizirali različna predavanja: od vsakodnevnih vprašanj, npr. higijene v taborišču, do pomembnih informativnih, prosvetnih, narodnostnih in politično–gospodarskih tem, strokovne tečaje, tečaje tujih jezikov, poleg tega pa so vsak dan poskrbeli tudi za telovadbo. Poleg šol so v taborišču ustanovili tudi begunski pevski zbor, katerega prepevanje »bo ljudi zelo poživilo in budilo v njih domovinsko ljubezen in narodno zavest«²³. V zboru je bilo 130 pevcev in pevk.

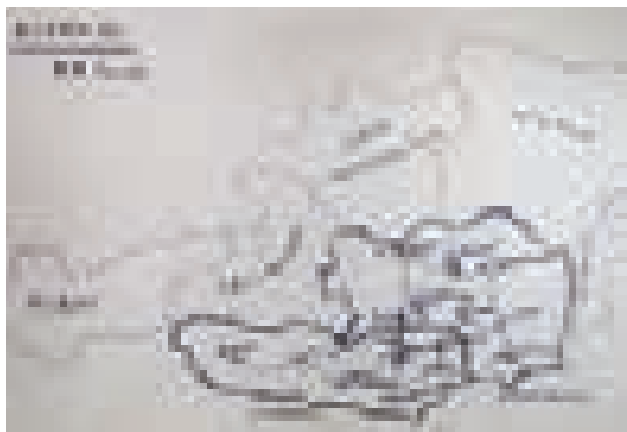

²⁰ Aleksander Majhen je bil imenovan za šolskega upravitelja v Vetrinju.

²¹ Slovensko begunsko šolstvo. Naše šolstvo po taboriščih v Avstriji. Koledar Svobodne Slovenije, str. 160–161 (dalje: Šolstvo po taboriščih v Avstriji).

²² Šolstvo po taboriščih v Avstriji, str. 161–162.

²³ France Pernišek, Prosvetno delo v taboriščih v Avstriji; v: Zbornik Koledar Svobodne Slovenije 1953, Buenos Aires, 1953, str. 110.

Zemljevid poveljnih taborišč na Koroškem in Štajerskem

5. junija 1945 je bil ustanovljen tudi Socialni odbor za slovenske begunce v Avstriji, ki ga je vodil duhovnik msgr. Matija Škerbec, prevzel pa je vodstvo beguncev in skrb za njihovo nadaljnjo usodo.

Skoraj neverjetno se sliši tudi to, da so kljub izredno slabim razmeram v taborišču, kjer je še vedno večina prebivala na prostem, prav tako pa je primanjkovalo hrane, Slovenci v taborišču začeli izdajati celo svoj list *Domovina v taborišču*. Uredniki lista so bili zaporedoma Franc Kremžar, France Pernišek in dr. France Blatnik. Nek begunec je namreč prinesel s seboj v taborišče pisalni stroj, ki ga je prepustil uredništvu lista, major Barre pa jim je priskrbel še radio, da so lahko poslušali novice iz domovine.²⁴ Prve tri številke so natipkali v osmih izvodih, te pa potem pritrdili na drogeve v taborišču, tako da jih je lahko prebralo čim več taboriščnikov. Prva številka je izšla 15. maja 1945 in je imela samo eno stran, četrta številka pa je izšla že v 200 izvodih. List je izhajal redno vsak dan, nekajkrat celo z dvema izdajama na dan, objavljaj pa je novice, navodila in odredbe iz taboriščnega življenja, poročila iz Jugoslavije ter mednarodne politike. List je vključeval tudi osebna pričevanja taboriščnikov. Po odhodu iz Vetrinja so nato list izdajali tudi v Lienzu, kjer pa so njegovo izdajanje kasneje prepovedali.²⁵

Zaradi neustreznih razmer v vetrinjskem taborišču (taborišče na prostem, slabe higienske razmere, nevarnost epidemije, primanjkovanje hrane idr.) so se britanske okupacijske oblasti odločile, da bodo taborišče ukinile, begunce pa razselile po drugih taboriščih v Avstriji. Izselitev je potekala v času od 25. do 29. junija 1945. Ker vseh slovenskih beguncev ni bilo mogoče poslati v isto taborišče, je slovenski taboriščni odbor izoblikoval nekakšna pravila razdelitve, pri čemer so med drugim upoštevali krajevno pripadnost beguncev (tisti, ki so bili iz istih koncev, naj bi šli skupaj v taborišče), obenem pa so se odločili, da morajo gimnazijski dijaki in visokošolci ostati skupaj, da bodo lahko nadaljevali šolanje. Prav tako je bilo določeno, da mora v vsako taborišče oditi določeno število duhovnikov, saj bo le tako vsem slovenskim beguncem zagotovljeno duhovno spremstvo. Tako je šlo v taborišče v Peggetzu pri Lienzu na Vzhodnem Tirolskem 2.600 slovenskih beguncev, večina doma z Gorenjske in iz Ljubljane, v Špital (Spittal) ob Dravi okoli 1.600 slovenskih beguncev (največ Notranjci in Dolenjci – v Špitalu je bilo sicer že od prej okoli 600 slovenskih beguncev), v Št. Vid na Glini okoli 600 beguncev iz ljubljanske okolice (Ig, Dobrova, Zasavje, Ježica) ter v Liechtenstein pri Judenburgu okoli 400 beguncev (del Ljubljančanov).²⁶

²⁴ Intervju z Johnom Corsellisom, Zaveza, št. 17.

²⁵ Janez A. Arnež, Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji 1945–1949. Studia Slovenica, Ljubljana – Washington, 2009, str. 44–52 (dalje: J. Arnež, Slovenski tisk).

²⁶ F. Pernišek, Dnevnik, vpis za 21. do 28. 6. 1945.

Iz Doma v plamenih
z Marijo na ramenih,
z Marijo Brezjansko
smo šli čez Ljubelj ... preko mej ...
vedno naprej ... vedno naprej
svojo pot izgnansko.

V nas Si, mi ob Tebi, Brezjanski!
V procesiji velikanski
nosimo Te s celine na celino:
vsa srca prižgana kot sveče,
v vseh plamenih prošnja trepeče:
Vrnimo se v Domovino!

Dr. Tine Debeljak

7
e
5
3
3

NOVO ŽIVLJENJE

<
Na Vetrinjskem polju, maj in junij 1945

'Krušna peč' za peko kruha

>
Civilisti in vojaki skupaj v taborišču

<
Peggetz – pogled na taborišče s severa

.....
Peggetz – glavni vhod v taborišče

Zadnji slovenski begunci iz Vetrinja so prišli v taborišče Peggetz 29. junija 1945. Prve dni se je kuhalo na prostem na vzhodni strani taborišča; kar je imel kdo še od doma, če je naprosil ali že prislužil pri kmetih.

<
 Pogled na taborišče Špital z juga proti severovzhodu:
 nezazidano polje, železnica, barake, hrib Volšperk s
 predorom in traso za avtocesto

.....
 Špital – glavni vhod

.....
 Špital – stari del taborišča

